

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Авраменко О.В.

аспірант,

Науковий керівник: Гродзинський М.Д.

доктор географічних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії наук України,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ КРАЄЗНАВЧИХ ОСЕРЕДКІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОДІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Дослідження процесів національно-культурного відродження, вивчення національної історії України неможливе без регіонального краєзнавства, яке дає змогу отримати змістовні наукові факти, проаналізувати ті чи інші події та явища. Хронологічні рамки кінця ХІХ – початку ХХ століття дозволяють простежити процес становлення, підйомів та спадів краєзнавчих осередків на Поділлі як регіону, для якого притаманні не тільки унікальні природно-кліматичні, господарські, але й історико-політичні особливості.

Об'єкт дослідження – краєзнавчі осередки Поділля регіону. Метою роботи є оцінка діяльності краєзнавчих товариств та організацій в дослідженні Подільського регіону.

Протягом ХІХ–ХХ ст. близько 5 тис. дослідників і краєзнавців займалися вивченням археології, історії, етнографії, фольклору та інших народознавчих аспектів Поділля. Нині важко здійснити історіографічне узагальнення їх творчого доробку, окреслити наукові школи, які відзначалися спільністю поглядів, методів дослідження, успадкуванням основних концепцій різних поколінь їх представників і внесли вклад у формування сучасного поділлязнавства [2, ст. 334].

Середину ХІХ – початок ХХ століття, на думку Л.В. Баженова, варто називати етапом формування і становлення поділлязнавства, де активно вивчають усі напрями життя краю, з'являється когорта професійних краєзнавців [1, ст. 11], що створили основу для майбутнього комплексного вивчення регіону.

З другої половини 80-х – початку 90-х років відбувається своєрідний вибух у регіональному дослідництві. З'являються ґрунтовні публікації, проводиться ряд наукових конференцій, утворено координуючий центр – Всеукраїнську спілку краєзнавства, що дає поштовх для всебічного дослідження Подільського регіону.

Друга половина ХІХ – початку ХХ століття на Східному та Західному Поділлі характеризується науково-організаційним становленням

багатопланового краєзнавства, визначенням інтересу до гуманітарних і природничих наук у вивченні даного регіону України.

Чималу роль у дослідженні Поділля як історико-географічного регіону відіграли наукові школи. Серед когорти поділезнавців чітко окреслились Київська історична школа В.Б. Антоновича, Подільська історико-краєзнавча школа Ю.Й. Сіцинського, Фольклорно-етнографічна школа Подільської духовної семінарії, засновниками якої стали А.П. Свидницький, С.В. Руданський, К.В. Шейковський, М.В. Симашкевич, К.В. Широцький та ін., Подільська природнича школа П.М. Бучинського. Кожна з названих наукових шкіл вимагає ще більшого історіографічного осмислення [1, ст. 44].

В складних умовах загальної соціально-економічної і політичної кризи, м. Кам'янець-Подільський став значним науковим, культурним і освітнім центром України, де сформувався чималий загін професійних дослідників і краєзнавців Поділля, який залишив значну творчу спадщину, де чільне місце займає найбільш тривала в часі (середина XIX – початок XX ст.) та значна за кількістю представників – Фольклорно-етнографічна наукова школа Кам'янець-Подільської духовної семінарії. На базі цієї школи випущені праці І. Данильченка «Етнографічні відомості про Подільську губернію» (1869) р., монографія М. Симашкевича «Історико-етнографічний і географічний нарис Поділля» (1875-1876) р.

До краєзнавчих осередків, які розробляли історію Поділля, здійснювали широкомасштабні історико-статистичні описи міст, сіл, церков і парафій, необхідно віднести Подільську історико-краєзнавчу наукову школу другої половини XIX – початку XX ст. Найбільш діяльними членами виступили священник М. Орловський, який опублікував на сторінках «Подольських Епархиальних Ведомостей» (1862-1882) р. до 40 історичних нарисів та історико-статистичних описів міст і сіл Поділля. Важливий внесок у розвиток краєзнавства внесли книги Ю. Сіцинського «Нариси історії Поділля» (1927) р., «Місто Кам'янець-Подільський. Історичний опис» (1895) р.

Залишили значну наукову краєзнавчу спадщину колеги і соратники Ю. Сіцинського і, зокрема, В.Гульдман, який видав книги «Населені місця Подільської губернії» (1893) р., Є. Васиневський «Про минуле Поділля» (1895) р., Р.О. Тарнавський «Коротка історія Поділля у питаннях та відповідях» (1893) р., Д. Онацький «Поділля: Короткий історичний нарис» (1913) р. [2, ст. 336-337].

20-ті роки XX ст. відзначились розквітом краєзнавства і перетворенням його у всенародний рух в Україні, де важливе місце зайняла історико-краєзнавча школа В.Д. Отамановського. До наукових видань В.Д. Отамановського належать праці «Краєзнавство на Поділлі» (1926) р., «Вінницька Магдебурія в XVI-XVIII століття» (1927) р. Представники школи В. Д. Отамановського, з одного боку, зберігали у своїх дослідженнях наукові традиції дорадянського періоду, а з другого, - прагнули переосмислити історію Поділля відповідно до завдань тогочасної політичної системи і всупереч їй внести вагомий вклад в українізацію краєзнавства [2, ст. 335].

У м. Вінниця на початку XX століття дослідники і краєзнавці почали гуртуватися навколо Вінницької філії Всенародної бібліотеки України, яка була

відкрита 1920 р. З 1923 р. бібліотеку очолив видатний історик-краєзнавець В.Д. Отамановський, після чого філія почала визначатися як науково-краєзнавчий заклад: було створено відділ «Українка», з підвідділом «Подолліка» і встановлено зв'язки з поділлезнавцями краю, засновано Товариство по вивченню Поділля [1, ст. 49].

Важливу роль у дослідженні регіону відіграв «Кабінет виучування Поділля», заснований В.Д. Отамановським, що орієнтувався на науково-дослідні методи, розуміючи під краєзнавством комплексну наукову дисципліну по вивченню регіону. Починаючи з 1925 року в діяльності Кабінету характерною рисою стає досконале поєднання дослідження історії, культури та продуктивних сил, тобто всебічне вивчення краю. Реалізацією цього напрямку діяльності стало складання бібліографічним відділом Вінницької філії ВАУН «Матеріалів до історії друку та бібліографії Поділля» та когорта краєзнавців – дослідників, які увійшли до його складу [5, ст. 34].

В червні 1929 року Президія ВАУН, схваливши досягнення Вінницької філії ВЕУ та Кабінету виучування Поділля, вирішила реорганізувати ці установи в Науково-дослідний інститут вивчення Поділля в системі Академії Наук [4, ст. 69].

В середині 20-х років велике краєзнавче товариство, засноване І.Ч. Зборовським, утворилося в Тульчині, що об'єднувало більше 200 осіб, що було віднесено до одного із кращих «виробничих краєзнавчих товариств». Могилів-Подільське і Шепетівське наукові товариства у 1927–1930-х р. видавали «Бюлетень» та «Записки», які охоплювали у своїх рубриках різні галузі краєзнавства. Усі ці товариства та осередки розгорнули на місцях широку збиральницьку, пошукову, дослідницьку та пропагандистсько-видавничу діяльність на ниві поділлезнавства, сприяли розвитку сітки державних і громадських музеїв, історико-культурних заповідників, бібліотек та інших освітніх народознавчих центрів.

На початку ХХ століття в Україні відбувається процес згуртування краєзнавчих сил, краєзнавчий рух очолила створена при ВУАН комісія краєзнавства, куди ввійшла значна кількість академіків. Комісія встановила постійний зв'язок з науковими відділами і секціями республіканської Академії, провела чималу роботу по створенню і зміцненню місцевих краєзнавчих осередків, товариств та активізації їх дослідницької діяльності. З 1925 року відбувається популяризація наукових результатів виданнями журналів «Краєведение» (1927) р., «Краєзнавство» (січень 1927) р.. Варто зауважити, що Подільська історико-краєзнавча наукова школа розробляла різні аспекти минулого й культури Поділля, важливе значення приділялось археологічному вивченню, перипетій воєн, політичного становища в регіоні [2, ст. 337].

Першим державним кроком по залученню краєзнавців до дослідження краю стало створення 3 березня 1921 р. Подільським губревкомом губернського комітету охорони пам'яток старовини, природи і мистецтва. Комітети розпочали реєстрацію і взяття на державний облік важливих пам'яток культури, архівних матеріалів. Більш змістовною була робота по упорядкуванню державних архівів і музеїв як головної бази для дослідництва [3, ст. 26].

Важливими осередками краєзнавців і науковців стали державні і громадські музеї, які працювали за рахунок ентузіазму та ініціативи краєзнавців і прихильників музеїв. Вінницький краєзнавчий музей на чолі з директором Г.В. Брілінгом перетворився на значний науково-просвітницький заклад. В 1926-1927 р. до музею передали понад 2 тис. археологічних пам'яток, 3426 етнографічних предметів, 652 твори мистецтва. Відомі на весь регіон багатством історичних, археологічних і геологічних колекцій краєзнавчі музеї при школах в селах Вила-Ярузькі та Озаринці Могилів-Подільського району на Вінниччині. Водночас на Поділлі почали формуватися краєзнавчі наукові товариства і установи, які об'єднували дослідників, організовували, здійснювали, координували в різних галузях краєзнавства наукову і видавничу діяльність. Так, з 1922 року в Кам'янець-Подільських вузах були відкриті науково-дослідні кафедри «Історії та економіки Поділля», до складу яких увійшли кращі наукові сили, результатом їх роботи стало видавництво у 1924 році великих колективних праць «Історичне, політичне, соціально-економічне, культурно-освітнє життя Кам'янця й Кам'янецької округи в ХХ столітті» і «Класова боротьба на Поділлі в першій половині ХІХ ст. та її виразник У. Кармелюк». Одним із важливих осередків дослідження Поділля стало засноване проф. П.В. Клименком 21 червня 1925 року Кам'янець-Подільське наукове при УАН товариство, яке за статутом працювало в таких напрямках: «Подільське село, його історія, природа, техніка й економіка», «Старий Кам'янець», «Бібліографія до вивчення Поділля» і «Археологічні розкопки». Одержані наукові результати вирішено друкувати в наукових записках та окремих виданнях.

Наукові школи поділезнавців, краєзнавчі наукові товариства, осередки наприкінці 20-середини 30-х років були ліквідовані сталінським режимом, а їх найбільш відомі діячі (Є. Сіцинський, В. Гагенмейстер, В. Отамановський і багато інших) були репресовані.

З початку 60-х р. ХХ ст. відбувається відродження і подальший інтенсивний розвиток краєзнавства [2, ст. 334].

Список використаних джерел:

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ століття / Л.В. Баженов // Кам'янець-Подільський. – 1993.
2. Баженов Л.В. Основні наукові школи історико-краєзнавчого вивчення Поділля у ХІХ–ХХ ст. / Л.В. Баженов // Зб.наук.праць Поділля і Волинь. – [під ред. Л.В. Баженов, С.Є Баженова, І.С. Винокур та ін.]. – Вид-во Доля, Хмельницький, 1995 р. – Ст. 334-339.
3. Денисик Г.І. Становлення географічного поділезнавства / Г.І. Денисик // Тези доповідей Тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. ВДПУ. – Вінниця, 1994 р. – Ст. 71.
4. Петрикова В. Роль В.Д. Отамановського в організації краєзнавчих студій на Поділлі / В. Петрикова // Тези доповідей Тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. ВДПУ. – Вінниця, 1994 р. – Ст. 69.
5. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В.С. Прокопчук. – Київ. – 1995.